

Nikolija Damjanović*

PRAVNA PRIRODA KRIPTOVALUTA

Prvo pitanje na koje se mora odgovoriti kako bi dalja pravna analiza bila moguća jeste šta su, sa stanovišta prava, kriptovalute. Klasifikacija je od značaja u tom smislu što otvara put ka primeni pravnih normi koje se odnose na institut kome posmatrani objekat pripada. Nesporno je da su kriptovalute svoju praktičnu primenu na tržištu ostvarile kao svojevrsno sredstvo razmene za dobra i usluge, ali ostalo je upitno da li je navedena sličnost sa novčanim sredstvima dovoljna da opravda njihovo pravno upodobljavanje sa novcem. S tim u vezi, može se primetiti da kriptovalute dele određene osobine kako sa gotovim novcem tako i sa žirlnim i elektronskim novcem, međutim dele ih i brojne razlike. Rezultat iznete analize ima dalje implikacije na privatnopravne odnose ugovornih strana. Ukoliko se pokaže da kriptovalute ne predstavljaju ni gotov novac niti novčano potraživanje prema nekom izdavaocu, težište analize se pomera na domen apsolutnih prava, i iznalaženja odgovora na pitanje da li kriptovaluta predstavlja stvar, te da li su njenom imaocu dostupne stvarnopravne tužbe. Zapaženo je da uporednopravni sistemi na različite načine i za potrebe različitih pravnih oblasti kategorišu kriptovalute. Međutim, bez obzira kako zakonodavci optiraju da ih regulišu, prenošenje i posedovanje kriptovaluta nesumljivo ima poreske implikacije.

Ključne reči: Kriptovalute. – Pravna priroda. – Novčana sredstva. – Stvarnopravni režim. – Poreski tretman.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Plaćanje novčanih obaveza između dva pravna subjekta se u najvećoj meri odvija putem posrednika, finansijskih institucija, kao treće strane od poverenja (engl. *trusted third party*), koji imaju organizacione i tehničke mogućnosti da sprovedu plaćanje između dva lica bez potrebe da se oni ikada susretnu. To se najčešće vrši žirlnim novcem. Kao

* Autorka je master prava, nikolijadam@gmail.com (Republika Srbija)

posledica nepremostivih nedostataka koji karakterišu ovaj način sprovođenja novčanih transakcija, javila se potreba za alternativom postojećim sredstvima, ali i samom sistemu plaćanja. Rešenje ovog problema dobilo je svoj konkretan oblik u decentralizovim virtuelnim šemama i posebnim računovodstvenim jedinicama, izraženim u digitalnoj formi, koje su poznate kao kriptovalute i koje duguju svoj naziv tehnici kriptografije na kojoj su zasnovane. Nezanemarljiv broj učesnika na tržištu dobara i usluga prihvatio je kriptovalute kao sredstvo plaćanja, najpre Bitkoin (engl. *Bitcoin*), ali i brojne druge. Takođe, zabeleženo je da kriptovalute imaju velike standardne devijacije tržišne vrednosti, iz kog razloga su masovno korišćene u investicione svrhe, radi sticanja kapitalne dobiti. Sve veće prisustvo na tržištu i različite implementacije ovih virtuelnih valuta dovelo je do nužde za analizom pravne prirode kriptovaluta, kako bi se utvrdilo koje pravne norme se imaju primeniti na odnose koje povodom njih nastaju, ili kako bi se eventualno razjasnila potreba za iznalaženjem novih pravnih pravila.

2. KRIPTOVALUTE KAO NOVAC (NOVČANA SREDSTVA)

Posmatrano iz perspektive ekonomske doktrine, novac ima tri primarne funkcije – on predstavlja merilo vrednosti svih stvari i činidbi, služi kao sredstvo razmene, i omogućuje konzervaciju vrednosti.¹ Identifikovani su dalji uslovi koje treba da ispunjava određena roba odnosno stvar, kako bi efektivno funkcionisala kao sredstvo razmene u prometu: mora biti jasno standardizovana, široko prihvaćena, deljiva, lako prenosiva i nepotrošna (ne sme se lako i brzo raspasti).² Može se reći da Bitkoin, za sada glavna i na tržištu najzastupljenija kriptovaluta, ima potencijala da ispuni navedene kriterijume, i time ostvari jednu od tri odnosne funkcije novca. Naime, jedinice kriptovalutnih sistema su standardizovane, imajući u vidu da određena jedinica ima jednaku vrednost kao i svaka druga jedinica date kriptovalute.³ Kriptovalute

1 I. Jankovec, „Pravni pojam novca“, *Pravo i privreda* 11–12/1997, 2.

2 F. S. Mishkin, *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, 9th edition, 2013, 45.

3 Mogu se javiti kursne razlike između više kripto-menjačnica, međutim u neznatnom obimu. Ovo je uobičajena pojava i kod nacionalnih valuta.

nisu široko prihvaćene i korišćene u svrhu kupovine dobara i usluga,⁴ ali ta tendencija se povećava, a naročito kada je u pitanju Bitkoin imajući u vidu da ga danas desetine hiljada trgovaca prihvataju kao sredstvo razmene. Sve kriptovalute su deljive, lako prenosive (potreban je jedino pristup internetu), i ne mogu se raspasti, imajući u vidu da predstavljaju zapise u digitalnoj formi. Iz iznetog sledi da iako kriptovalute nisu univerzalno sredstvo razmene, Bitkoin u određenom obimu postiže tu funkciju kod trgovaca koji ga eksplicitno prihvataju u zamenu za dobra i usluge, te načelno nosi potencijal da uz adekvatno vreme potrebno za usvajanje i određene modifikacije ispuni kriterijume koji nedostaju. Za sada, Bitkoin i druge kriptovalutne šeme služe više kao platni sistem.⁵

Kriptovalute nisu opšti ekvivalent na nekom tržištu, odnosno ne predstavljaju merilo vrednosti svih stvari i činidbi.⁶ One ne mogu biti zajednički imenitelj kojim se izražavaju sve vrednosti, jer se njihova vrednosti upravo određuje u odnosu na novac.⁷ Trgovci koji prihvataju kriptovalute kao sredstvo razmene, cenu dobara i usluga iskazuju u nacionalnoj valuti, a koliko će jedinica kriptovaluta prihvatiti za izvršenje novčane obaveze zavisi od kursa na dan prenosa kriptovaluta. Takođe, zabeleženo je da kriptovalute imaju velike standardne devijacije tržišne vrednosti, mahom zbog činjenice da država ne određuje njihovu vrednost niti sprovodi mere i instrumente monetarne politike, niti one predstavljaju potraživanje prema nekom izdavaocu. Iz navedenog razloga, kriptovalute nemaju osobinu konzervacije vrednosti. Iako adekvatno ispunjenje ove funkcije novca ne mora nužno da podrazumeva da će valuta ostati potpuno stabilna tokom vremena, i da neće biti podložna inflaciji ili deflaciji,⁸ fluktuacije u meri koja je kod kriptovaluta zastupljena sprečavaju da budu široko prihvaćene kao sredstvo razmene, te se danas više upotrebljavaju u investicione svrhe.

4 J. Cassidy, Man Hung Alvin Cheng, Toan Le, Eva Huang, „A Toss of a (Bit) Coin: The Uncertain Nature of the Legal Status of Cryptocurrencies“, *eJournal of Tax Research*, Vol. 17, 2020, 177.

5 T. Jovanić, „Aktuelni pristupi regulatornom okviru virtuelnih valuta – u susret Zakonu o virtuelnoj imovini“, *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom Evropske unije (2020)* (ur. Vuk Radović), Beograd 2020, 240.

6 I. Jankovec, *op. cit.*, 2.

7 J. Cassidy, M. H. A. Cheng, T. Le, E. Huang, *op. cit.*, 17.

8 European Banking Authority, EBA Opinion on ‘virtual currencies’, 2014, [https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/657547/81409b94-4222-45d7-ba3b-7deb5863ab57/EBA-Op-2014-08 Opinion on Virtual Currencies.pdf?retry=1](https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/657547/81409b94-4222-45d7-ba3b-7deb5863ab57/EBA-Op-2014-08%20Opinion%20on%20Virtual%20Currencies.pdf?retry=1), 30.10.2021, 12.

Sa stanovišta monetarnog prava, u zavisnosti od toga kojem elementu se daje primat, postoje dve danas relevantne teorije o pravnom pojmu novca. Jedna od njih je državna teorija o novcu, koja akcentuje činjenicu da je državna vlast, u okviru svog monetarno-pravnog suvereniteta, odredila da određena stvar služi kao zakonsko sredstvo plaćanja i da ima određenu vrednost.⁹ Međutim, ova teorija u svom čistom obliku zanemaruje ekonomske zakonitosti, odnosno ne vodi računa da novac mora imati određenu kupovnu moć. Druga, psiho-sociološka teorija, ističe da stvar predstavlja novac, ukoliko ljudi na određenoj teritoriji prihvate tu stvar kao sredstvo razmene i daju joj kupovnu moć, te da ništa ne znači ako je država propisom ustanovila određenu novčanu jedinicu kao zakonsko sredstvo plaćanja na svojoj teritoriji, ako je stanovnici te teritorije ne prihvataju.¹⁰ Ali ova teorija uvodi pravnu nesigurnost i zanemaruje da iza novca nesumnjivo stoji državna vlast i državna prinuda.¹¹ Pravna istina je međutim negde u mešavini ove dve teorije, jer određena stvar ne može biti novac u okviru jedne ekonomije, ukoliko ne ispuni uslove kako državne regulacije i prinude, tako i sveopšte prihvaćenosti od strane građana.

Kriptovalute ne predstavljaju novac prema državnoj teoriji o novcu, imajući u vidu da njihova vrednost nije utvrđena od strane državnog organa, niti im je (u većini država) dat status zakonskog sredstva plaćanja. Takođe, kriptovalute ne ispunjavaju uslov kako bi se smatrale novcem u skladu sa psiho-sociološkom teorijom, jer nema indikacija da su postigle nužan stepen generalne prihvaćenosti u okviru određene ekonomije.¹²

Međutim, u činjenici da nemaju unutrašnju vrednost (realnu vrednost, vrednost samu po sebi), slične su gotovom novcu. Naime, novac je u relativno skorijoj istoriji, i nakon što je počeo da se izdaje u vidu papirnih novčanica, bio poduprt nekom vrstom robe (engl. *commodity*) koja je tokom vremena pokazala svojstvo dobrog konzeratora vrednosti (najčešće je reč o plemenitim metalima, poput zlata i srebra). U tom smislu, novac je imao realnu vrednost, vezanu za neko

9 I. Jankovec, *op. cit.*, 4.

10 I. Jankovec, *op. cit.*, 5.

11 *Ibid.*

12 C. Proctor, „Cryptocurrencies in International and Public Law Conceptions of Money“, *Cryptocurrencies in Public and Private Law* (eds. David Fox and Sarah Green), Oxford 2019, 72.

fizičko dobro. U današnjem međunarodnom monetarnom sistemu preovlađuje dekretni novac (engl. *fiat currencies*), koji ne podrazumeva da je novčana jedinica valute ekvivalent nekom dobru koje ima realnu vrednost,¹³ pa njena vrednost time i ne zavisi od takvog objekta, već za istu garantuje država i reguliše je aktima monetarne politike. Kriptovalute isto tako nemaju potporu u robi, s tim što u odsustvu državne intervencije, svoju vrednost postižu u skladu sa pravilima ponude i tražnje.¹⁴

Pored gotovog novca, u platnom prometu koegzistiraju još i žiralni i elektronski novac.¹⁵ Žiralni i elektronski novac nastali su kao posledica potrebe da se olakša i ubrza platni promet u odnosu na plaćanjem gotovim novcem, odnosno da se smanje transakcioni troškovi prenosa gotovog novca. Kod žiralnog novca to se postiže aktivnostima jednog ili više posrednika (pružaoća platnih usluga) koji izvršavaju platne naloge i „prenose“ žiralni novac sa jednog platnog računa na drugi, dok se kod elektronskog novca plaćanje odvija direktno između platioca i primaoca plaćanja, prenosom elektronskih novčanih jedinica sa odgovarajućeg nosača platioca na odgovarajući nosač primaoca plaćanja, bez potrebe za posredovanjem izdavaoca elektronskog novca.¹⁶ Može se zaključiti da ova digitalna korenspodencija elektronskih novčanih jedinica odnosno brojeva u kompijuteru podseća na kriptovalute, s obzirom da se ni jedni ni drugi ne mogu opaziti čulima, već egzistiraju u virtuelnom okruženju. Međutim, žiralni i elektronski novac (i pored brojnih međusobnih razlika), u osnovi predstavljaju obligacionopravni zahtev u vidu novčanog potraživanja u visini prenetog pokrića, koji glase na određenu valutu.¹⁷ Prilikom „prenosa“ žiralnog novca sa jednog platnog računa na drugi, ništa se, u pravnom smislu, zapravo ne prenosi, već primalac plaćanja kome je odobren račun u određenom iznosu, stiče novo potraživanje prema svom pružaoću usluga, nevezano od prava platioca na zaduženim sredstvima, te se kod bezgotovinskog transfera prava platioca na sredstvima gase, a prava sti-

13 B. E. Gup, „What is Money? From Commodities to Virtual Currencies/Bitcoin“, 2014, https://caia.org/sites/default/files/aiar-v3_issue3_-_bitcoins_p_52-59.pdf, 30.10.2022, 2.

14 B. E. Gup, *op. cit.*, 4.

15 M. Radović, *Platni promet – Pravo bankarskih platnih usluga*, Beograd 2016, 26.

16 M. Radović, *op. cit.*, 28–29, 35–36.

17 M. Radović, *op. cit.*, 28–29, 32–33.

caoca originerno nastaju.¹⁸ Za razliku od žiralnog novca, u čijem prenosu učestvuju posrednici, plaćanje u elektronskom novcu odvija se neposredno, prenosom elektronskih novčanih jedinica jednog na drugi nosač zapisa, pri čemu imalac elektronskog novca zapravo raspolaže potraživanjem prema izdavaocu elektronskog novca.¹⁹ Stoga, može se zaključiti da su i žiralni i elektronski novac neizostavno vezani za gotov novac određene valute, imajući u vidu da je potraživanje njihovih imaoaca prema pružaocu platnih usluga ili izdavaocu elektronskog novca novčano i, po prirodi stvari, izraženo u datoj valuti, i oni će biti u obavezi da isto o dospelosti isplate u odgovarajućem broju novčanih jedinica te valute, osim ako nešto drugo nije ugovoreno.

Za razliku od žiralnog i elektronskog novca, kriptovalute ne predstavljaju novčano potraživanje (koje glasi na određenu valutu) prema nekom izdavaocu. U tom smislu, one nisu vezane za zakonsko sredstvo plaćanja, odnosno vrednost kriptovaluta nije ni u kakvoj korelaciji sa vrednošću nacionalnih valuta. U kriptovalutnim šemama ne postoji izdavalac koji bi bio u obavezi da isplati određeni broj novčanih jedinica, čiji iznos zavisi od fiksne vrednosti koju jedinica kriptovalute ima u odnosu na nominalni iznos neke nacionalne valute. Kriptovaluta je računovodstveni digitalni podatak, koji egzistira i kreće se na blokčejnu (engl. *blockchain*). One su imovinska vrednost sama po sebi, čija je cena na tržištu uslovljena jedino zakonima ponude i tražnje.

Kriptovalute ne predstavljaju novčano sredstvo plaćanja, međutim sa žiralnim i elektronskim novcem dele određenu sličnost koja se ogleda u tome što nisu zakonsko sredstvo plaćanja.²⁰ Imajući u vidu navedeno, „plaćanje“, odnosno ispunjenje novčane obaveze moguće je izvršiti u kriptovalutama, ali samo ukoliko je tako izričito ili prećutno ugovoreno između strana u platnom prometu. Stoga, ne može se smatrati da je reč o izvršenju upravo onoga što čini sadržinu obaveze, već o zameni ispunjenja (*datio in solutum*).

18 M. Radović, *op. cit.*, 298.

19 M. Radović, *op. cit.*, 35–36.

20 Izuzetno, postoje slučajevi u kojima je žiralni novac zakonsko sredstvo plaćanja. Vid.: M. Radović, *op. cit.*, 32.

2.1. Poimanje kriptovaluta kao sredstva plaćanja za potrebe privatnog prava

Kako je u toku rada već zaključeno, kriptovalute ne predstavljaju novac gledano sa pravnog aspekta. Na njih se ne može primeniti državna teorija o novcu, imajući u vidu da nisu uređene zakonom, niti im je (u većini država) dat status zakonskog sredstva plaćanja, ili uopšte – sredstva plaćanja. Takođe, kriptovalute ne ispunjavaju uslove kako bi se smatrale novcem u skladu sa psiho-sociološkom teorijom, jer nema indikatora da su postigle nužan stepen generalne prihvatljivosti u okviru određenog tržišta. Međutim pitanje je da li ova prepreka treba da onemogući poimanje kriptovaluta kao sredstva plaćanja za potrebe privatnog prava.

Izneto je da ukoliko između strana u obligacionom odnosu postoji novčana obaveza, ugovorna strana može se osloboditi te obaveze prenosom kriptovaluta ukoliko je tako posebno ugovoreno, saglasno pravilima instituta zamene ispunjenja, kao što se to može učiniti i bilo kojim drugim dobrom. Međutim, ukoliko je inicijalno dogovoreno da će, recimo, ugovorna strana u zamenu za isporuku robe drugoj ugovornoj strani preneti određeni iznos Bitkoina, iz izloženog shvatanja da kriptovalute ne predstavljaju novac, sledi da je reč o ugovoru o razmeni.

Upravo se na primeru navedene kvalifikacije pravne prirode ugovora vidi da je definicija novca možda preterano oslonjena na uslov univerzalnosti,²¹ zanemarujući suštinu iza razmene dobara i usluga i namere ugovornih strana. Naime, ugovor o razmeni pretpostavlja razmenu određenih prava bez posredstva novca,²² i kao takav počiva na komplementarnosti potreba ugovornih strana, što po pravilu nije slučaj kod ugovora gde je predmet prestacije jedne ugovorne strane sredstvo razmene. Razlika se najpre ogleda u činjenici da se ugovorna strana, umesto dobra koje bi zadovoljilo njene specifične i neposredne potrebe, i bilo podobno za konzumaciju, prima određenu količinu zamenljivih stvari, koje se ne mogu neposredno konzumirati. Osobina zamenljivosti kada je reč o sredstvu razmene dostiže visok stepen, i podrazumeva da je jedna jedinica stvari identičnih svojstava i vrednosti

21 S. Green, „It’s Virtually Money“, *Cryptocurrencies in Public and Private Law* (eds. David Fox and Sarah Green), Oxford 2019, 19.

22 S. Perović, „Član 552“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima – Knjiga druga* (ur. Slobodan Perović), Beograd 1995, 1007.

kao i svaka druga jedinica te stvari. Navedeni princip svoju praktičnu primenu nalazi u obligacionom pravu, te se obaveza dostavljanja jedne jedinice stvari smatra ispunjenom ako je ugovorniku dostavljena bilo koja druga identična jedinica te stvari.²³ Stvari u komercijalnom prometu ne mogu u svom punom obimu da postignu funkciju sredstva razmene iako se za tu svrhu u izvesnoj meri koriste, jer su ipak namenjena za konzumaciju, koja im neminovno sleduje.²⁴ Dakle, suštinska razlika koja se uvek javlja između ugovora o prodaji i ugovora o razmeni leži u zamenljivosti i nepotrošnosti sredstva razmene – osobine koje se javljaju kod ugovora o prodaji, a nedostaju kod ugovora o razmeni.

Iako Bitkoin karakterišu navedene osobine, prema sadašnjem stanju u uporednopravnim sistemima kao i u srpskom pravu, jedino ugovaranjem prestacije u novčanim sredstva u zamenu za isporuku dobara se ugovor može pravno oceniti kao kupoprodajni, što dalje podrazumeva određene pravne posledice za ugovorne strane. U srpskom pravu na primer, kod prodajnog ugovora u privredi cena se pretpostavlja prema kriterijumima određenim zakonom, što nije slučaj kod ugovora o razmeni – predmet obaveze mora biti eksplicitno ugovoren. Takođe, poverilac iz ugovora o prodaji je u povoljnijem položaju, s obzirom da su novčane obaveze donosive. Dužnik obaveze prenosa određenog broja jedinica kriptovaluta iz ugovora o razmeni dužan je da garantuje mirnu i korisnu državinu na stvari koja se razmenjuje, što nije slučaj sa dužnikom novčane obaveze.

Čini se da ovakvo tumačenje nije u skladu sa namerom ugovornih strana prilikom zaključenja ugovora, niti sa prirodom datog odnosa imajući u vidu da isti ne počiva na komplementarnosti potreba. Ukoliko određena stvar funkcioniše kao sredstvo razmene između ugovornih strana, neprirodno je sa stanovišta privatno-pravnog režima, ceniti je u zavisnosti od toga da li je izdata od strane države ili nije.²⁵ U prilog iznetom ide i odluka Evropskog suda pravde *Car Trim GmbH v Key Safety Systems Srl*, u kojoj je navedeno da se ugovor čija je karakteristična prestacija predaja robe smatra ugovorom o prodaji.²⁶ Takođe, u postupku pokrenutom od strane američke Komisije za

23 S. Green, *op. cit.*, 20.

24 *Ibid.*

25 S. Green, *op. cit.*, 14.

26 A. Dickinson, „Cryptocurrencies and the Conflict of Laws“, *Cryptocurrencies in Public and Private Law* (eds. David Fox and Sarah Green), Oxford 2019, 98.

hartije od vrednosti (engl. *Securities and Exchange Commission*) protiv Trendona Šaversa (*Trendon Shavers*), koji je organizovao i sprovodio Bitcoin Ponzijevu šemu, sud je odbacio kao neosnovanu argumentaciju da Bitcoin nije novac i da stoga Šavers nije izvršio povredu merodavnog prava, te je istaknuto da se Bitcoin *de facto* koristi kao novac, i da se njime mogu kupiti dobra i pribaviti usluge, uz ograničenje koje se odnosi na broj lica koja prihvataju Bitcoin kao sredstvo plaćanja.²⁷ U ovim slučajevim, sudovi i drugi državni organi nisu dozvolili da tehničke poteškoće opstruiraju pravnu logiku i ocenu prirode datog instituta.

Otuda, zaključak je da realne potrebe ugovornih strana i suština ugovornih odnosa u koje stupaju nalažu da se sa aspekta privatno-pravnog režima nekarakterističnom prestacijom kod teretnih ugovora smatra ne samo cena izražena u novčanim jedinicama, već i druga sredstva razmene koje su ugovorne strane imale na umu. U prevodu, kriptovalute treba u privatno-pravnom smislu tretirati kao novac.

3. KRIPTOVALUTE KAO RES

Već je rečeno da jedinica kriptovalute sama po sebi ne predstavlja potraživanje prema njenom kreatoru, izdavaocu ili nekom trećem licu, pa se težište ove teme prenosi na polje apsolutnih prava. Aksiom je većine sistema kontinentalnog prava da ukoliko se u konkretnom slučaju imaju primeniti svojinska prava, njihov objekat mora biti pravno prepoznat kao stvar, odnosno *res*.²⁸ Polazeći od intuitivnog osećaja da se jedinica kriptovalute može „posedovati“, postavlja se pitanje da li one potpadaju pod pojam *res*, i kao takve da li su podobne da budu objekat prava svojine. Ukoliko je odgovor na ovo pitanje potvrđan, sledi analiza merodavnih privatno-pravnih pravila: da li se ima primeniti tradicionalni pravni režim svojine, ili specijalizovani koji važi za gotov novac. Osobnost pravnog uređenja novca opravdava se činjenicom da, pored toga što u osnovi predstavlja pokretnu, nepotrošnu, zamenljivu stvar,²⁹ gotov novac nosi funkciju univerzalnog apstraktnog merila vrednosti.

27 M. I. Raskin, „Realm of the Coin: Bitcoin and Civil Procedure“, *Fordham Journal of Corporate & Financial Law*, Vol. 20, No. 4, 2015, 979–980.

28 D. Carr, „Cryptocurrencies as Property in Civilian and Mixed Legal Systems“, *Cryptocurrencies in Public and Private Law* (eds. David Fox and Sarah Green), Oxford 2019, 179.

29 I. Jankovec, *op. cit.*, 7.

U vezi sa iznetim, u određenim državama zakonodavci nisu konzistentni u karakterizaciji kriptovaluta, te se one različito pravno posmatraju sa aspekta nekoliko pravnih oblasti (recimo, u Australiji i SAD).³⁰

U srpskoj pravnoj teoriji i praksi, po čemu se ona ne razlikuje od uporednopravnih režima sa kontinentalnom pravnom tradicijom, stvar je određena kao materijalni deo prirode koji se može potčiniti ljudskoj vlasti i koji nije izuzet iz prometa.³¹ Prihvaćen je stav da se i različiti oblici energije smatraju stvarima, iako ne postoje u čulnom svetu, ali ne u obliku u kom se javljaju slobodno u prirodi, već samo oni oblici energije koje čovek proizvodi i sakupi, odnosno koja podleže ljudskoj vlasti.³² Dakle, sa građanskopravnog stanovišta, stvar predstavlja materijalni deo prirode, kao pravilo u telesnoj formi, a kao izuzetak u bestelesnoj. Kako je već objašnjeno, kriptovalute poput Bitkoina u suštini predstavljaju kriptografijom zaštićen računarski podatak, koji je javno dostupan i distribuiran svim čvorovima u računarskoj mreži. One dakle nisu telesne pojave, niti materijalni deo prirode. Krivični zakonik Srbije je usvojio nešto širi koncept, te pokretnom stvari smatra i svaku proizvedenu ili sakupljenu energiju za davanje svetlosti, toplote ili kretanja, telefonski impuls, kao i računarski podatak i računarski program.³³ Iz navedenog sledi da digitalna dobra podležu krivičnopravnoj zaštiti koja se ostvaruje u okviru grupe krivičnih dela protiv imovine i protiv bezbednosti računarskih podataka.

Međutim pitanje je da li su i na koji način imaoci kriptovaluta zaštićeni sa aspekta građanskog, a naročito stvarnog prava. Čini se da načelo stvarnog prava o *numerus clausus* karakteru stvarnih prava koči tehnološki napredak, utoliko što dovodi u pitanje zaštitu građanskih prava aktera u virtuelnom okruženju koja stiču faktičku vlast na nekim viruelnim dobrima.

Iako sasvim izvesno nisu materijalni deo prirode, kriptovalute su dobro koje je podređeno čovekovojoj volji i služe zadovoljavanju njegovih

30 J. Cassidy, M. H. A. Cheng, T. Le, E. Huang, *op. cit.*, 170.

31 S. Perović, *op. cit.*, 1007; Ilija Babić, *Uvod u građansko pravo i stvarno pravo*, Beograd 2020, 69.

32 A. Đorđević, *Sistem privatnog (građanskog) prava*, Beograd 1996, 323; Nenad Tešić, „Ima li svojine u virtuelnom svetu“, *Pravni život* 11/2008, 199.

33 Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019, čl. 112 st. 16.

potreba.³⁴ One podležu ljudskoj faktičkoj vlasti, budući da jedino imalac privatnog ključa može da pristupi i raspolaže kriptovalutama povezanim sa odgovarajućom javnim ključem. Time se postiže potrebna doza ekskluzivnosti, jer su sva treća lica isključena u vršenju faktičke vlasti.³⁵ Pri tome, faktičku vlast treba tumačiti ekstenzivno, ne kao *possessionis physicae* koja nije ostvariva kod bestelesnih dobara, već kao mogućnost kontrole nad određenim dobrom.³⁶ Ono što imalac kriptovaluta, praktično rečeno, ima jeste ekskluzivna mogućnost pristupa specifičnom nizu podataka, što mu daje moć da iste prebacuje na druge javne adrese, potroši za dobra i usluge, sačuva, itd.³⁷

Sledstveno tome, nad kriptovalutama moguće je uspostaviti svojinsko ovlašćenje *ius possidendi*. Čini se da nije moguće koristiti kriptovalute, kao što se to čini sa klasičnim, telesnim stvarima (*ius utendi*), niti pribirati fizičke plodove, ali one mogu biti predmet nekog pravnog odnosa i time generisati civilne plodove (*ius fruendi*). Prenosom kriptovaluta sa jedne na drugu adresu ispoljava se faktičko raspolaganje, koje predstavlja nužni uslov za njihovo pravno raspolaganje, odnosno zaključenje pravnih poslova koje za predmet prestacije imaju jedinice kriptovaluta. Međutim, svojina na kriptovalutama ne bi mogla da bude apsolutno isključiva prema trećim licima, s obzirom da ukoliko se više od 50% računarske snage na blokčejnu usaglasi po određenom pitanju, protokol na osnovu kojeg funkcioniše blokčejn može biti izmenjen. U tom smislu, svojina na kriptovalutama imala bi relativno isključivu prirodu.

Kriptovalute imaju tržišnu vrednost, te su podobne da budu objekat subjektivnih imovinskih prava. One ne spadaju u grupu dobara koja sa stvarnopravnog aspekta ne mogu biti stvar, kao što su čovek, ljudski organ, ljudska tkiva i druga lična dobra.³⁸

Transakciona istorija koja se nalazi na blokčejnu vidljiva je i javno dostupna načelno svim licima, pa se čini da je postignuta dovoljna doza transparentnosti u prenosu kriptovaluta koju zahteva načelo publiciteta stvarnih prava. Sa tim u vezi, stanje na blokčejnu može potencijalno da služi kao prezumpcija prava svojine, dok se takvo činjenično stanje

34 N. Tešić, *op. cit.*, 199.

35 D. Carr, *op. cit.*, 179.

36 N. Tešić, *op. cit.*, 199.

37 S. Green, *op. cit.*, 15.

38 I. Babić, *op. cit.*, 70.

eventualno ne ospori dokazivanjem da pravni osnov transakcije nije nastao, nije punovažan ili je kasnije otpao, u skladu sa pravnim pravilima koja su eksterna u odnosu na pravila kriptografske validacije transakcija na blokčejnu.³⁹ Prenos na blokčejnu može biti samo *modus acquirendi*, ali ne može da ima materijalno-pravno dejstvo sticanja vlasništva, i ne predstavlja garanciju da je osnov prenosa punovažan – moguća je situacija gde je usled hakerskog napada izvršen transfer kriptovaluta, kada sa stanovišta imovinskog prava osnov nije ni nastao.⁴⁰

Imajući u vidu navedenu argumentaciju, čini se da nema opravdanih razloga da se faktičkom imaoću kriptovaluta ne omogući stvarnopravna zaštita. Svojina je najšire imovinsko pravo koje se može imati i isticati protiv svih trećih lica povodom nekog dobra, te bi u svetlu tehnološkog napretka i globalne kompijuterizacije, trebalo zauzeti funkcionalni stav i pružiti zaštitu i nematerijalnim dobrima u faktičkoj vlasti čoveka. Da li će se to u konkretnom slučaju učiniti primenom pravne fikcije, upodobljavanjem virtuelnih valuta sa materijalnim dobrima, po ugledu na Krivični zakonik, ili će se proširiti pojam stvari tako da obuhvata i druga (bestelesna) dobra na kojima se može uspostaviti faktička vlast,⁴¹ ostaje u dispozitivu zakonodavca. U Prednacrtu Građanskog Zakonika stvar je definisana kao materijalni deo prirode koji se može naći u vlasti fizičkog ili pravnog lica i na kome može postojati pravo svojine ili neko drugo pravo, a stvarima se smatraju i različiti oblici energije koju fizička ili pravna lica mogu upotrebljavati ili je drugačije imati u vlasti.⁴² Dakle, energija, koja nije u čovekovom čulnom polju, upodobljena je telesnoj stvari, pod uslovom da je u čovekovo faktičkoj vlasti. Ipak, navedena definicija stvar ponovo ograničava na materijalni deo prirode, i time ostavlja virtuelna dobra izvan granica svog obuhvata. U tom smislu se eventualna naredna izmena prednacrta građanske kodifikacije može ugledati na Srpski građanski zakonik, koji je kao stvar definisao „u zakonskom smislu sve ono, što nije čovek, ili nije lice, i na potrebu čoveku služi.“⁴³

39 D. Carr, *op. cit.*, 194.

40 *Ibid.*

41 N. Tešić, *op. cit.*, 199.

42 Prednacrt Građanskog zakonika Republike Srbije od 28.05.2019. godine, čl. 128, https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/280519-prednacrt-gradjanskog-zakonika-republike-srbije.html, 30.10.2022.

43 Srpski građanski zakonik, Građanski zakonik za Kraljevinu Srbiju (tekst Zakona od 11. marta 1844. godine, sa izmenama i dopunama), čl. 182.

Sa druge strane, Zakon o digitalnoj imovini na direktan način ukazuje da je digitalna imovina objekt prava svojine i drugih stvarnih prava, što se samim tim odnosi i na virtuelne valute. Naime, Zakon u okviru posebne glave određuje da u cilju obezbeđenja potraživanja poverioca, digitalna imovina može biti predmet ugovora o zalozi.⁴⁴ Kako založno pravo predstavlja stvarno pravo poverioca na tuđoj stvari ili pravu, te kako kriptovalute sasvim izvesno nisu pravo, ostaje zaključak da se one upodobljavaju stvarima. Zatim precizirano je da zalagodavac ima pravo da upotrebljava založenu digitalnu imovinu u skladu sa njenom uobičajenom namenom, kao i da, ako digitalna imovina koja je predmet založnog prava daje plodove, pribira te plodove.⁴⁵ Dakle, zalagodavac je ovlašćen da vrši svojinska ovlašćenja, osim raspolaganja digitalnom imovinom, jer bi to bilo u suprotnosti sa svrhom ustanovljene zaloge. Jedan od načina prestanka založnog prava, na osnovu kog se može tražiti brisanje iz registra založnog prava na digitalnoj imovini, jeste kada založni poverilac stekne pravo svojine na založenoj digitalnoj imovini.⁴⁶ Takođe, propisana je mogućnost zaključenja ugovora o fiduciji digitalne imovine, kojim se fiducijarni dužnik obavezuje prema fiducijarnom poveriocu da na njega, u svrhu obezbeđenja potraživanja ili neku drugu definisanu svrhu, prenese pravo svojine na digitalnoj imovini.⁴⁷ Fiducijarni poverilac, ako nije drugačije ugovoreno, ima pravo da koristi digitalnu imovinu koja je predmet ugovora o fiduciji i da njome raspolaze, uključujući i pravo na njeno otuđenje.⁴⁸ Iz navedenog je jasno da je zakonodavac imao na umu da kriptovalute i ostalu digitalnu imovinu obuhvati stvarnopravnim režimom, indirektno podvođeci digitalna dobra pod pojam stvari. U tom slučaju, može se zaključiti da je u okviru pravnog sistema Srbije, vlasnicima i držaocima kriptovaluta otvoren put ka petitornoj i posesornoj zaštiti, pod uslovom da je predmet stvarnopravnog zahteva u konkretnom slučaju individualizovan.

44 Zakon o digitalnoj imovini, *Službeni glasnik RS*, br. 153/2020, čl. 98 st. 1.

45 Zakon o digitalnoj imovini, čl. 106.

46 Zakon o digitalnoj imovini, čl. 116 st. 4.

47 Zakon o digitalnoj imovini, čl. 121 st. 1.

48 Zakon o digitalnoj imovini, čl. 121 st. 4.

4. KRIPTOVALUTE KAO BESTELESNA IMOVINA U ANGLOSAKSONSKOM PRAVU

U engleskom pravu, zastupljen je stav da „pravo u ovom momentu nije uznapredovalo u meri u kojoj će se nešto što postoji jedino u elektronskoj formi izjednačiti sa telesnom stvari koju je moguće zaista faktički posedovati“, te se na ovakve faktičke pojave ne odnosi korpus prava dostupnih u odnosu na telesnu imovinu (engl. *chose in possession*).⁴⁹ Navedeni stav potvrđen je i dopunjen u odluci *Ruscoe v Cryptopia*, kada je odlučeno da kriptovalute ne predstavljaju nijedan od tradicionalnih tipova imovine, ni *chose in possession* niti *chose in action*.⁵⁰

Međutim, englesko pravo poznaje bestelesnu imovinu (engl. *intangible property*), koja ne podrazumeva samo potraživanja (engl. *chose in action*). Sudska praksa je u nekoliko odluka odredila da dozvolja za upravljanje otpadom predstavlja bestelesnu imovinu za potrebe Zakona o stečaju iz 1986. godine Ujedinjenog Kraljevstva;⁵¹ da izvozna kvota, registrovana u elektronskom obliku kod Ministarstva za trgovinu i industriju Hong Konga, koja nije sama po sebi davala pravo na izvoz dobra, već je samo ovlašćivala njenog zakonitog imaoca da aplicira za dobijanje licence koja bi mu omogućila izvoz, predstavlja bestelesnu imovinu za potrebe Zakona o krađi iz 1968. godine Ujedinjenog Kraljevstva;⁵² da mlečna kvota, koja je oslobađala njenog imaoca obaveze plaćanja novčane naknade u vezi sa proizvodnjom mleka koju bi inače bio u obavezi da plaća, predstavlja bestelesnu imovinu za potrebe pravnog instituta povereništva (engl. *trust*)⁵³ i da dozvolja Evropske

49 High Court of Justice, Chancery Division, *Armstrong DLW GmbH v Winnington Networks*, 2012, http://climatecasechart.com/climate-change-litigation/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2012/20120111_2012-EWHC-10_decision-1.pdf, 9.1.2022.

50 F. Aitken, „Trusting Cryptocurrencies: Aspects of the Common Law and Equity Affecting Cryptocurrency Owners“, Otago 2020, <https://www.otago.ac.nz/law/research/journals/otago828533.pdf>, 9.1.2022, 40.

51 Court of Appeal, Criminal Division, No: CHANI 1999/0314 & 5/3, *Re Celtic Extraction Ltd (in Liquidation)*.

52 The Court of Appeal of Hong Kong, *The Attorney-General of Hong Kong v Daniel Chan Nai-Keung*, No. 33/1986, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5b4dc2532c94e07cccd23ee6>, 9.1.2022; C. Proctor, *op. cit.*, 44.

53 Court of Appeal, Civil Division, *Swift v Dairywise Farms Ltd*, 1 AII ER 320, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff6fe60d03e7f57ea5658>, 9.1.2022.

unije za emisiju ugljenika (engl. *EU Allowance*) može biti predmet zah-teva za neosnovano obogaćenje.⁵⁴ Do sličnog zaključka se došlo i pred australijskim sudom, u slučaju *Commonwealth of Australia v. WMC Resources Ltd.*, kada je navedeno da dozvola za eksploataciju petrole-uma ima imovinski karakter (engl. *proprietary character*).⁵⁵ Prema nekim mišljenjima, navedena sudska praksa otvorila je put ka tome da kriptovalute, kao prenosiva imovinska vrednost, budu obuhvaćeni odredbama propisa koji određene materijalnopravne posledice vezuju za pojam *propriety*.⁵⁶

5. KARAKTERIZACIJA KRIPTOVALUTA ZA POTREBE PORESKIH ZAKONA

Kriptovalute imaju poreske implikacije, bez obzira na to kako zakonodavci optiraju da ih regulišu. Naravno, ovo pod uslovom da je status kriptovaluta uopšte predmet regulisanja, jer u odsustvu opštih akata koji za određeno činjenično stanje vezuju neku poreskopravnu posledicu, ne dolazi do nastanka poreske obaveze. Ovako je presudio i vijetnamski sud u slučaju koji je pokrenula jedinica samouprave protiv Bitkoin investitora, sa zahtevom za isplatu iznosa od 2,6 milion vijet-namskih donga na ime poreza na dohodak i poreza na imovinu.⁵⁷ Sud je doneo odluku u korist investitora, uz obrazloženje da u nedostatku zakonske odredbe koja prepoznaje Bitkoin kao imovinu, država nema prava da naplaćuje porez.⁵⁸

U zavisnosti od zakonodavne klasifikacije za potrebe poreskih propisa, zavisice i poreski tretman držanja i raspolaganja kriptovalu-tama. Ukoliko se tretiraju kao stvar odnosno roba, prenosom kriptovaluta uz novčanu ili nenovčanu naknadu ostvaruje se kapitalna dobit, koja predstavlja razliku između prodajne cene i nabavne cene kriptovalute.

54 D. Fox, „Cryptocurrencies in the Common Law of Property“, *Cryptocurrencies in Public and Private Law* (eds. David Fox and Sarah Green), Oxford 2019, 152.

55 High Court of Australia, *Commonwealth of Australia v. WMC Resources Ltd.*, No. M58/1996, <https://jade.io/article/68105>, 9.1.2022.

56 C. Proctor, *op. cit.*, 45.

57 J. Cassidy, M. H. A. Cheng, T. Le, E. Huang, *op. cit.*, 182.

58 *Ibid.*

valuta.⁵⁹ U većini uporednopravnih sistema koja su usvojila navedeni pristup, kapitalna dobit prenosom kriptovaluta se može ostvariti na jedan od sledećih načina: (1) prodajom kriptovaluta u zamenu za novac; (2) prenos kriptovaluta u zamenu za neko drugo pravo, pri čemu predmet razmene mogu biti dobra i usluge, ali i druge virtuelne valute.⁶⁰ Kapitalna dobit se može oporezivati u okviru dohotka građana, ukoliko je poreski obveznik fizičko lice, i u okviru dobiti, ukoliko je poreski obveznik pravno lice.

Posebno je pitanje šta se dešava sa prihodom (u vidu kriptovaluta) koji je nastao rudarenjem. Različiti su uporednopravni pristupi, pa je tako u SAD tržišna vrednost izrudarenih kriptovaluta uključena u oporezivi bruto dohodak građana, a ukoliko poreski obveznik kasnije proda izrudarene kriptovalute čija se vrednost u međuvremenu povećala, u obavezi je da plati porez na kapitalnu dobit.⁶¹ U Australiji i Japanu je oporeziva samo kapitalna dobit nakon prenosa kriptovaluta uz novčanu ili nenovčanu naknadu.⁶² Takav pristup je prihvatila i Srbija, te su izrudarene kriptovalute predmet oporezivanja samo u slučaju prenosa uz naknadu, u okviru poreza na kapitalnu dobit pravnih i fizičkih lica.⁶³ Posebno je pitanje da li će poreskom obvezniku biti

59 International Monetary Fund, *Virtual Currencies and Beyond: Initial Consideration*, 2016, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1603.pdf>, 8.1.2022, 30.

60 J. Cassidy, M. H. A. Cheng, T. Le, E. Huang, *op. cit.*, 185.

61 D. Rodeck, J. Schmidt, „Cryptocurrency Taxes 2022: What You Need To Know“, <https://www.forbes.com/advisor/investing/cryptocurrency-taxes/>, 9.1.2022; International Monetary Fund, *op. cit.*, 30.

62 International Monetary Fund, *op. cit.*, 30.

63 Zakon o porezu na dohodak građana, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2001, 80/2002, 80/2002 – dr. zakon, 135/2004, 62/2006, 65/2006 – ispr., 31/2009, 44/2009, 18/2010, 50/2011, 91/2011 – odluka US, 7/2012 – usklađeni din. izn., 93/2012, 114/2012 – odluka US, 8/2013 – usklađeni din. izn., 47/2013, 48/2013 – ispr., 108/2013, 6/2014 – usklađeni din. izn., 57/2014, 68/2014 – dr. zakon, 5/2015 – usklađeni din. izn., 112/2015, 5/2016 – usklađeni din. izn., 7/2017 – usklađeni din. izn., 113/2017, 7/2018 – usklađeni din. izn., 95/2018, 4/2019 – usklađeni din. izn., 86/2019, 5/2020 – usklađeni din. izn., 153/2020, 156/2020 – usklađeni din. izn., 6/2021 – usklađeni din. izn., 44/2021, 118/2021, 132/2021 – usklađeni din. izn. i 10/2022 – usklađeni din. izn., čl. 72 st. 1 tač. 6; Zakon o porezu na dobit pravnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 25/2001, 80/2002, 80/2002 – dr. zakon, 43/2003, 84/2004, 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 – dr. zakon, 142/2014, 91/2015 – autentično tumačenje, 112/2015, 113/2017, 95/2018, 86/2019, 153/2020 i 118/2021, čl. 27 st. 1 tač. 5.

priznati troškovi koje je imao povodom rudarenja kriptovaluta. U srpskom poreskom pravu, za potrebe poreza na dohodak građana, nabavnom cenom digitalne imovine ostvarene rudarenjem smatra se iznos troškova koje je obveznik imao u vezi sa sticanjem predmetne digitalne imovine i koje može da dokumentuje,⁶⁴ dok se za potrebe poreza na dobit pravnih lica nabavnom cenom smatra vrednost digitalne imovine ostvarene rudarenjem iskazane u poslovnim knjigama obveznika.⁶⁵

U nekim državama, poput Japana, nisu priznati kapitalni gubici usled prodaje kriptovaluta.⁶⁶ U Srbiji je dozvoljeno prebijanje kapitalnog gubitka ostvarenog prodajom kriptovaluta sa kapitalnim dobitkom. Za fizička lica, ovako ostvaren kapitalni gubitak može se prebiti sa kapitalnim dobitkom ostvarenim prodajom drugog prava, udela ili hartije od vrednosti, u slučaju kada obveznik prvo ostvari kapitalni gubitak, a kasnije ostvari kapitalni dobitak.⁶⁷ Pravna lica su takođe ovlašćena zakonom na prebijanje kapitalnog gubitka sa oporezivim iznosom kapitalnog dobitka ostvarenog pri prodaji drugog prava iz imovine u istoj godini.⁶⁸

U slučaju da se kriptovalute tretiraju kao novac, neke jurisdikcije predviđaju porez na kapitalnu dobit ostvarenu usled prenosa stranih valuta, kada nastupe promene deviznog kursa u odnosu na nacionalnu valutu. Jedan od primera je Kanada, koja ovu vrstu poreza ograničava tako što predviđa obavezu prijave kapitalne dobiti po navedenom osnovu samo ukoliko prelazi iznos od 200 kanadskih dolara.⁶⁹ Međutim u većini država dobit od transakcija u stranim valutama izuzeta je od navedenog poreza.

Takođe, od pravnog statusa kriptovaluta zavisi da li će i na koji način transakcije kriptovaluta biti predmet poreza na dodatu vrednost (u daljem tekstu: PDV). Ukoliko se prenos kriptovaluta vrši u cilju kupovine dobara ili pružanja usluga, u kom slučaju one obavljaju monetarnu

64 Zakon o porezu na dohodak građana, čl. 74 st. 10.

65 Zakon o porezu na dobit pravnih lica, čl. 29 st. 14.

66 J. Cassidy, M. H. A. Cheng, T. Le, E. Huang, *op. cit.*, 186.

67 Zakon o porezu na dohodak građana, čl. 78 st. 1 i 2.

68 Zakon o porezu na dobit pravnih lica, čl. 30 st. 2.

69 Government of Canada, Foreign Currencies, 2021, <https://www.canada.ca/en/revenue-agency/services/tax/individuals/topics/about-your-tax-return/tax-return/completing-a-tax-return/personal-income%25A/line-12700-capital-gains/completing-schedule-3/bonds-debentures-promissory-notes-other-similar-properties/%250>, 9.1.2022.

funkciju, takav promet dobara i usluga bi mogao da podlegne oporezivanju PDV-a, uz ispunjenje dodatnih propisanih uslova. Ali, zakonima koji uređuju PDV su često od oporezivanja izuzete transakcije koje se odnose na novac, valutu i druge finansijske transakcije,⁷⁰ te bi u slučaju zamene kriptovaluta za realan novac putem kripto-menjačnica dolazilo u obzir izuzimanje od PDV-a.

Vladino poresko telo Ujedinjenog Kraljevstva je još 2014. godine, izdalo uputstva o primeni odredaba Zakona o porezu na dodatu vrednost iz 1994. godine (engl. *Value Added Tax Act 1994*) na transakcije vršene u kriptovalutama. Naime, isporuka dobara i pružanje usluga u zamenu za Bitcoin i drugu digitalnu imovinu predmet su oporezivanja sa aspekta PDV-a.⁷¹ Poreska osnovica u ovom slučaju predstavljala vrednost kriptovaluta plaćenih za promet dobara i pružanje usluga, izraženu u britanskoj funti u trenutku transakcije.⁷² Sa druge strane, finansijske usluge koje pružaju kripto-menjačnice, u vidu zamene Bitkoina i ostalih kriptovaluta za zakonsko sredstvo plaćanja, izuzete su od PDV-a,⁷³ koji se neće plaćati ni na vrednost same kriptovalute, niti na eventualne naknade ili troškove naplaćene za sprovođenje transakcije.⁷⁴ Takođe, prihod od rudarenja je van okvira oporezivog profita za potrebe PDV-a.⁷⁵

Navedeni stav o izuzimanju kriptovaluta od oporezivanja PDV-a potvrdio je i Evropski sud pravde u okviru postupka *Skatteverket v. D. Hedqvist*, odlučujući o prethodnom pitanju da li se plaća PDV na transakcije zamene nacionalnih valuta u virtuelnu valutu Bitcoin ili obrnuto, koje je Hedqvist želeo da izvršava posredstvom jednog društva.⁷⁶ Hedqvist nije planirao da naplaćuje naknadu za izvršenje ove

70 Na primer, Zakon o porezu na dodatu vrednost Ujedinjenog Kraljevstva iz 1994. godine (*Value Added Tax Act 1994*), prilog 9 grupa 5 stavka br. 1; Direktiva Komisije 2006/112/EZ od 28. novembra 2006. o zajedničkom sistemu poreza na dodatu vrednost (*Council Directive 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax*), čl. 135(1)(e).

71 Government of the UK, *Cryptoassets Manual*, 2021, <https://www.gov.uk/hmrc-internal-manuals/cryptoassets-manual/crypto45000>, 9.1.2022.

72 *Ibid.*

73 *Ibid.*

74 International Monetary Fund, *op. cit.*, 30.

75 Government of the UK, *op. cit.*

76 European Court of Justice, *Skatteverket v David Hedqvist*, 2015, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=D240D9606A595D3DC529>

usluge, već da ostvari profit kroz razliku između prodajne i nabavne cene.⁷⁷ Istaknuto je od strane Evropskog suda pravde da „transakcije, poput onih iz glavnog postupka... predstavljaju pružanje usluge uz naknadu“, pa zatim „da su virtualne valute poput Bitkoina analogne drugim zamenljivim valutama kada je reč o upotrebi u stvarnom svetu. One omogućuju kupovinu kako realnih tako i virtuelnih dobara i usluga... virtuelna valuta Bitkoin je sredstvo plaćanja korišćeno na sličan način kao zakonska sredstva plaćanja... da su neposredno i ugovorno sredstvo plaćanja... da je jedina svrha te virtualne valute da služi kao sredstvo plaćanja, i u tu svrhu je prihvaćena od strane određenih operatora“.⁷⁸ Na osnovu iznetog je zaključeno da transakcije sprovedene kroz Bitkoin menjačnice predstavljaju transakcije upodobljene onima koje se odnose na valute, novčanice i kovanice koje se koriste kao zakonsko sredstvo plaćanja. Iz ovog tumačenja je usledilo da transakcije Bitkoina u zamenu za nacionalne valute potpadaju pod normu člana 135 stava 1 tačke (e) Direktive o PDV-u, koja predviđa transakcije izuzete od PDV-a, imajući u vidu da prema stavu Evropskog suda pravde odgovaraju cilju i svrsi zbog koje je navedena odredba propisana, a to je „otklanjanje poteškoća koje se odnose na utvrđivanje poreske osnovice i iznosa odbitnog PDV u kontekstu oporezivanja finansijskih transakcija“.⁷⁹ Čini se jasno da je Evropski sud pravde izjednačio Bitkoin sa novcem.

Australijski poreski organi (engl. *Australian Taxation Office*) su sličnog mišljenja po pitanju činjenice da Bitkoin treba smatrati „novcem“ za potrebe Zakona o porezu na dobra i usluge (engl. *GST Act*), ali se razlika ogleda u tome da Bitkoin menjačnice moraju da naplaćuju porez na dobra i usluge (engl. *goods and services tax*), i to na punu vrednost Bitkoina kojim snabdevaju rezidente, a ne samo na naknadu koju tom prilikom naplaćuju.⁸⁰

6AC0C4ED8465?text=&docid=170305&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=209946, 9.1.2022.

77 European Court of Justice, *op. cit.*, para. 13.

78 European Court of Justice, *op. cit.*, para. 12, 31, 42, 50, 52.

79 European Court of Justice, *op. cit.*, para. 50, 51, 53.

80 Australian Government – Australian Taxation Office, Ruling Compendium GSTR 2014/3EC, <https://www.ato.gov.au/law/view/document?locid=%27CGR/GSTR2014EC3/NAT/ATO/00001%27&PiT=99991231235958>, 9.1.2022; International Monetary Fund, *op. cit.*, 30.

Zakonom o porezu na dodatu vrednost Republike Srbije propisano je da se PDV ne plaća u prometu novca i kapitala, i to kod (između ostalog): 1) poslovanja i posredovanja u poslovanju zakonskim sredstvima plaćanja, osim papirnog i kovanog novca koji se ne koristi kao zakonsko sredstvo plaćanja ili ima numizmatičku vrednost; 1a) prenošenja virtuelnih valuta i zamene virtuelnih valuta za novčana sredstva u skladu sa zakonom kojim se uređuje digitalna imovina.⁸¹ Dakle, sa stanovišta našeg zakonodavca, za potrebe PDV regulative, kriptovalute su upodobljene novcu, te imaju isti zakonski tretman. Treba primetiti da zakonodavac nije primenio navedeni pristup prilikom propisivanja obaveze plaćanja poreza na kapitalnu dobit, s obzirom da su u okviru tih zakona kriptovalute okarakterisane nenovčano.

6. KRIPTOVALUTE U POREĐENJU SA SERIJSKIM HARTIJAMA OD VREDNOSTI I DRUGIM FINANSIJSKIM INSTRUMENTIMA

Akcije spadaju među najznačajnije serijske hartije od vrednosti, a njihovo izdavanje jedan je od osnovnih načina finansiranja akcionarskih društava. Naime, za razliku od pojedinačnih hartija od vrednosti (koje se izdaju povodom prometa roba i usluga), i udela u društva sa ograničenom odgovornošću, akcije spadaju u kategoriju serijskih hartija od vrednosti.⁸² Navedeno podrazumeva da se akcijama može trgovati na tržištu kapitala, za šta nužan uslov predstavlja njihova osobina prenosivosti. Umesto akcije kao štampanog vrednosnog papira, u modernom korporativnom pravu danas važi princip dematerijalizacije, te se akcije moraju izdavati u elektronskoj formi, iz čega dalje sledi da one predstavljaju bestelesna dobra.⁸³ Akcije imaju puno zajedničkih karakteristika sa obveznicama, još jednim načinom korporativnog finansiranja,

81 Zakon o porezu na dodatu vrednost, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, 86/2004 – ispr., 61/2005, 61/2007, 93/2012, 108/2013, 6/2014 – usklađeni din. izn., 68/2014 – dr. zakon, 142/2014, 5/2015 – usklađeni din. izn., 83/2015, 5/2016 – usklađeni din. izn., 108/2016, 7/2017 – usklađeni din. izn., 113/2017, 13/2018 – usklađeni din. izn., 30/2018, 4/2019 – usklađeni din. izn., 72/2019, 8/2020 – usklađeni din. izn. i 153/2020, čl. 25 st. 1 tač. 1 i 1a.

82 V. Radović, „Akcionarsko društvo“, u: Nebojša Jovanović, Vuk Radović, Mirjana Radović, *Kompanijsko pravo – Pravo privrednih subjekata*, Beograd 2020, 427.

83 V. Radović, *op. cit.*, 428.

s obzirom da i one spadaju u grupu serijskih hartija od vrednosti kojima se trguje na tržištu kapitala, prenosive su, i izdaju se u dematerijalizovanoj formi.⁸⁴

Navedene osobine su upravo ono po čemu akcije, obveznice, ali i neke druge serijske hartije od vrednosti, slične kriptovalutama. Po svojoj definiciji, kriptovalute su digitalan zapis vrednosti, kojim se trguje na tržištu, i upravo kao posledica tržišnih aktivnosti formira se njihova cena.⁸⁵ Međutim, između njih postoje brojne razlike, a suštinska se sastoji u tome da akcije i obveznice svojim imalcima daju neka prava, odnosno obaveze, što nije slučaj sa kriptovalutama. Akcije su korporativne hartije od vrednosti koje predstavljaju deo osnovnog kapitala društva, te svojim imalcima daju imovinska i neimovinska članska prava i obaveze.⁸⁶ Obveznice spadaju u grupu obligacionopravnih hartija od vrednosti, u koje je inkorporiran imovinski pravni zahtev prema izdavaocu, za isplatu glavnice i kamate.⁸⁷ Kriptovalute, sa druge strane, ne nose sa sobom nikakva imovinska ili neimovinska prava, čak i kada postoji inicijalna ponuda od strane određenog izdavaoca.

Sa tim u vezi, iako „puštanje u promet“ kriptovaluta od strane njenog kreatora ili drugog lica, načelno može da poprimi oblik izdavanja, i da služi u investicione svrhe njenom izdavaocu (kao što je bio slučaj sa Eteriumom (engl. *Ethereum*) i kriptovalutom Eter (engl. *Ether*)), kriptovalute primarno ne služe u svrhe korporativnog investiranja, iz kog razloga je u nekim jurisdikcijama eksplicitno utvrđeno da one ne predstavljaju finansijski instrument.

Naime, kada je reč o akcijama, ulog koji se unosi u zamenu za akcije predstavlja osnovni kapital akcionarskog društva, koji služi u svrhu obavljanja poslovne delatnosti društva. Od činjenice da li je u određenoj poslovnoj godini ostvarena dobit, zavisi da li će akcionarima biti isplaćena dividenda.

Obveznice takođe predstavljaju oblik prikupljanja kapitala akcionarskog društva, s tim što je potraživanje imaoa obveznice po pravilu fiksno u iznosu glavnice i pripadajuće kamate. Kapital koji je stečen

84 V. Radović, *op. cit.*, 441.

85 Međutim, formiranje cene isključivo putem tržišta važi za potpuno decentralizovane sisteme. Kod kriptovaluta koje se izdaju od strane određenog lica, pojavljuju se dve različite cene jedinice kriptovalute: emisiona i tržišna.

86 V. Radović, *op. cit.*, 427–429.

87 V. Radović, *op. cit.*, 440.

izdavanjem obveznica izdavalac potom koristi radi realizacije određenih poslovnih projekata, na koji način će steći prihode, i isplatiti dug o dospelosti po osnovu izdatih obveznica.

Iz iznetog sledi da naročito u slučaju akcija, a posredno i obveznica, nastanak odnosno ispunjenje imovinske obaveze najviše zavisi od aktivnosti i uspeha u poslovanju izdavaoca – akcionarkog društva. Ova dva finansijska instrumenta su neizostavno vezana za treće lice, i njihova vrednost i zavisi od realizovanih poslovnih rezultata tog trećeg lica. Sa druge strane, čak i kada se kapital dobijen od prodaje kriptovaluta upotrebi za određeni investicioni projekat izdavaoca, one na tržištu nisu kupljenje u svrhu finansiranja datog projekta, niti vrednost kriptovaluta zavisi od njegovog uspeha. One su u tom smislu svrha sama po sebi, jer ih lica kupuju zbog njihovih atraktivnih tehnoloških svojstava. Kada se kriptovalute stiču u svrhu investiranja, to znači da imalac kriptovalute može steći određenu dobit usled povećanja vrednosti, ali tek nakon što ih proda (tzv. kapitalnu dobit).

Kada je reč o finansijskim derivatima, nije teško napraviti razliku u odnosu na kriptovalute, imajući u vidu da su finansijski derivati ugovori kojima se trguje na tržištu kapitala, koji su osobiti po tome što se izvršavaju u nekom trenutku ili periodu u budućnosti, nakon zaključenja ugovora.⁸⁸

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Pravna kategorizacija kriptovaluta sasvim je neophodna, bilo da se to čini izjednačavanjem kriptovaluta sa novčanim sredstvima, poistovećivanjem sa stvarima kao predmetu stvarnih prava, ili krojenju posebnog pravnog režima koji će uzeti u obzir njihova posebna svojstva. Države pravnu ocenu vrše na različite načine, u zavisnosti od finansijskih i drugih efekata koje žele da postignu. U tom nastojanju čak bivaju nedosledne, kao što je tokom rada prikazano na slučaju poreskog pravnog sistema Republike Srbije, koji kriptovlaute upodobljava novcu kada je reč o izuzimanju od obaveze na plaćanje PDV-a, dok ih posmatra kao imovinu, odnosno stvar, za potrebe poreza na kapitalnu dobit. Ono što je nesporno jeste tvrdnja da je izjašnjenje od strane organa javne vlasti o tome kako pristupiti kriptovalutama i njihovim

88 V. Radović, *op. cit.*, 447.

brojnim implementacijama za potrebe različitih pravnih oblasti, sasvim nužno. Ovo naročito imajući na umu kakve implikacije prenošenje i trgovanje sa kriptovalutama ima na finansijski položaj pojedinaca ali i na ekonomski sistem u celini. Sa tim u vezi, važno je napomenuti i rešenje Zakona o digitalnoj imovini, koje je na posredan način sprečilo kriptovalute u njihovom nastojanju da postanu pandan novcu, time što je propisana zabrana prihvatanja i/ili prenosa digitalne imovine neposredno sa potrošača na trgovca, već je pribavljanje robe i usluga u trgovini na malo u zamenu za digitalne valute dozvoljeno isključivo preko pružaoca usluge prihvatanja i prenosa digitalne imovine, koji od potrošača prima digitalnu imovinu, zamenjuje je za zakonsko sredstvo plaćanja i tako prenosi trgovcu. Na opisan način, kriptovalutne šeme ne mogu da postanu mera vrednosti robe i usluga u prometu, i time postignu jednu od osnovnih funkcija novca (iako se mogu koristiti kao sredstvo razmene), čime su sprečeni određeni negativni efekti koji mogu nastati po privredu i pravne subjekte. Ostaje za dalju diskusiju opravdanost uvedenih restrikcija kriptovalutnim šema po pitanju njihove dublje inkluzije u postojeće finansijske sisteme, imajući u vidu njihove nesporne atribute. Međutim, ono što je bez obzira na prisutne debate oko valjanosti kriptovaluta preporuka, jeste da javne vlasti zauzmu čvrst i nedvosmislen stav po pitanju njihove pravne prirode, a zarad postizanja uobičajenog i uvek primarnog cilja u modernim demokratskim državama – pravne sigurnosti.

Nikolija Damnjanović, LL.M.

LEGAL NATURE OF CRYPTOCURRENCIES

Summary

For further legal analysis to be possible, the first question to be answered is the following: What are cryptocurrencies from a legal point of view? Classification is important since it paves the way for application of legal norms related to the institute to which the observed object belongs. It is indisputable that cryptocurrencies have achieved their practical application on the market as a means of exchange for goods and services, but it remains questionable whether the said similarity with monetary means is sufficient to justify their legal assimilation

with money. In this regard, it can be noted that cryptocurrencies share certain characteristics with paper money, as well as deposit and electronic money. However, they also have numerous differences. The result of the present analysis has further implications for private law relations of contracting parties. If it turns out that cryptocurrencies do not represent either paper money or a monetary claim against the issuer, the focus of the analysis shifts to the domain of absolute rights, and to finding an answer to the question of whether cryptocurrency represents a *res*, and whether its owner has vindication and possessory actions. In some legal systems, cryptocurrencies are treated as property, while in others they are considered a form of money. Regardless of how they are classified, the transfer and possession of cryptocurrencies can have significant tax implications.

Key words: *Cryptocurrencies. – Legal nature. – Monetary means. – Property rights. – Tax treatment.*

LITERATURA

- Aitken F., „Trusting Cryptocurrencies: Aspects of the Common Law and Equity Affecting Cryptocurrency Owners“, Otago 2020, <https://www.otago.ac.nz/law/research/journals/otago828533.pdf>.
- Australian Government – Australian Taxation Office, Ruling Compendium GSTR2014/3EC, <https://www.ato.gov.au/law/view/document?locid=%27CGR/GSTR2014EC3/NAT/ATO/00001%27&PiT=99991231235958>.
- Babić I., *Uvod u građansko pravo i stvarno pravo*, Beograd 2020.
- Carr D., „Cryptocurrencies as Property in Civilian and Mixed Legal Systems“, *Cryptocurrencies in Public and Private Law* (eds. David Fox and Sarah Green), Oxford 2019.
- Cassidy J., Cheng M.H.A., Le T., Huang E., „A Toss of a (Bit)Coin: The Uncertain Nature of the Legal Status of Cryptocurrencies“, *EJournal of Tax Research* 17 (2020).
- Dickinson A., „Cryptocurrencies and the Conflict of Laws“, *Cryptocurrencies in Public and Private Law* (eds. David Fox and Sarah Green), Oxford 2019.
- Dorđević A., *Sistem privatnog (građanskog) prava*, Beograd 1996.

- European Banking Authority, EBA Opinion on ‘virtual currencies’, 2014, [https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/657547/81409b94-4222-45d7-ba3b-7deb5863ab57/EBA-Op-2014-08 Opinion on Virtual Currencies.pdf?retry=1](https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/657547/81409b94-4222-45d7-ba3b-7deb5863ab57/EBA-Op-2014-08%20Opinion%20on%20Virtual%20Currencies.pdf?retry=1).
- Fox D., „Cryptocurrencies in the Common Law of Property“, *Cryptocurrencies in Public and Private Law* (eds. David Fox and Sarah Green), Oxford 2019.
- Government of the UK, Cryptoassets Manual, 2021, <https://www.gov.uk/hmrc-internal-manuals/cryptoassets-manual/crypto45000>.
- Government of Canada, Foreign Currencies, 2021, <https://www.canada.ca/en/revenue-agency/services/tax/individuals/topics/about-your-tax-return/tax-return/completing-a-tax-return/personal-income%250A/line-12700-capital-gains/completing-schedule-3/bonds-debentures-promissory-notes-other-similar-properties/%250>.
- Green S., „It’s Virtually Money“, *Cryptocurrencies in Public and Private Law* (eds. David Fox and Sarah Green), Oxford 2019.
- Gup B. E., „What is Money? From Commodities to Virtual Currencies/Bitcoin“, 2014, https://caia.org/sites/default/files/aiar-v3_issue3_-_bitcoins_p_52-59.pdf.
- International Monetary Fund, Virtual Currencies and Beyond: Initial Consideration, 2016, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1603.pdf>.
- Jankovec I., „Pravni pojam novca“, *Pravo i Privreda* 11–12/1997.
- Jovanić T., „Aktuelni pristupi regulatornom okviru virtuelnih valuta – u susret Zakonu o virtuelnoj imovini“, *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom Evropske unije (2020)* (ur. Vuk Radović).
- Mishkin F.S., *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, 9th edition, 2013.
- Perović S., „Član 552“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima – Knjiga druga* (ur. Slobodan Perović), Beograd 1995.
- Proctor C., „Cryptocurrencies in International and Public Law Conceptions of Money“, *Cryptocurrencies in Public and Private Law* (eds. David Fox and Sarah Green), Oxford 2019.
- Radović M., *Platni promet – Pravo bankarskih platnih usluga*, Beograd 2016.

- Radović V., „Akcionarsko društvo“, u: Nebojša Jovanović, Vuk Radović, Mirjana Radović, *Kompanijsko pravo – Pravo privrednih subjekata*, Beograd 2020.
- Raskin M. I., „Realm of the Coin: Bitcoin and Civil Procedure“, *Fordham Journal of Corporate & Financial Law* 20, no. 4 (2015).
- Rodeck D., Schmidt J., „Cryptocurrency Taxes 2022: What You Need To Know“, <https://www.forbes.com/advisor/investing/cryptocurrency-taxes/>.
- Tešić N., „Ima li svojine u virtuelnom svetu“, *Pravni život* 11/2008.